

nutno vracet se automaticky k zneuznaným formám. Bez vnitřní potřeby na něco navazovat je stejně pochybné, jako se něčemu bez přesvědčení vyhýbat. I proto je třeba prozkoumat směry a cíle avantgardního hnutí – a tak je uvést ve vztah s přítomností: prostě popsat bílá místa na mapě velmi blízkého území. Monografické práce o jednotlivých básnících nám ovšem nepovědí mnoho. Bude třeba studií, jejichž předmětem se stane velké a strhující téma, plné hrdinského zápasu, vítězství i porážek; téma moderní literatury v období krize. V souvislosti s tímto tématem se asi potvrdí nutnost zamyslet se znovu nad metodou škrtnutou zjednodušovateli: nad metodou srovnávací. Bude třeba dát jí možnost, aby ukázala, že není jen mechanickou vlivologií, jak se jí podkládalo. Tuto nutnost ostatně nevyprovokuje jen navrhované téma. Bez srovnávací metody sotva uspokojivě zpracujeme i nejnovější témata, která nabývají velkého rozsahu: téma socialistické poezie, socialistického dramatu.

Není třeba obávat se krize, nebudeme-li krizi nazývat idyloou.

Není třeba obávat se vývoje v rozporech, nebudeme-li tyto rozpory považovat za harmonický a sjednocený vývoj.

Literatura může být slabá svými nedostatky, je-li silná *vědomím* svých nedostatků.

Má-li naše literatura růst ze své podstaty – a ne jako kopie cizího vzoru, ať je to vzor jakýkoliv – nemůže svou krizi nijak obejít. Nikdo ji za nás neprožije, aby nám sdělil výsledky. Žádný pán od regulí ji za nás nevyřeší, žádný mág nám proti ní nenamíchá zázračný elixír, ani ji nezaříká.

Je tomu jako v desátém přikázání, které si kdysi zapsal Jiří Mahen: Zlatá je svoboda, brate, když si ji sám vybojuješ. Každá jiná smrdí.

(1956)

IMPROVIZACE NA AKTUÁLNÍ TÉMA

Bohumír Macák

V literárním životě našich dnů došlo k zajímavé věci. Spisovatelé se sjednotili tím, že vyhlásili právo na rozdělení. Na rozdělení do různých

skupin příbuzných tvůrčích názorů. Tento paradox potřebuje vysvětlení. Cožpak dosud nebyli jednotni? Byli. Byla to jednota kázně socialistických občanů. Byla to jednota na základě přijaté teze, že metoda socialistického realismu je jedinou tvůrčí metodou socialistického umělce. Kdo nechtěl stát stranou spisovatelského kolektivu (a to nechtěl nikdo z dnešních aktivních spisovatelů), hlásil se k socialistickému realismu, i když jeho nadání byla tato metoda těsná, i když jeho tvůrčím možnostem nevyhovovala, jeho osobní sklony potlačovala. Jsme svědky malého zázraku (chcete-li to tak nazvat). Jednota kázně se proměnila v jednotu vůle rozvinout naši literaturu do největší bohatosti tím, že budou hledány všechny tvůrčí postupy, které by mohly vést k vytvoření bohatého moderního umění. O tom, který postup jde správným směrem k umění socialistickému a který zavádí, může rozhodnout jen tvůrčí diskuse a nic jiného. Tak budou uplatněny individuální sklony v daleko větší míře než dosud, neboť je to pro tvorbu potřebné. Možno tedy při určitém zjednodušení říci, že pojetí jednoty ždanovské jsme vyměnili za pojetí leninské, jak o tom ještě bude řeč.

Zázrak jednoty vůle nespádl z nebe. (Týká se také ještě jiných věcí, které je nutno probojovat.) Zrál v hlubinách tvůrčích niter, jako zrál v hlubinách Komunistické strany SSSR to, co přinesl XX. sjezd. Život není pohádka a nejsou v něm Popelčiny oříšky, které stačí utrhnout, aby se změnil osud bez vlastního přičinění. Ani XX. sjezd nebyl takovým zázračným oříškem. Byl to spíš meč, který rozetnul gordický uzel. V oblasti literární kolem toho uzlu obcházelo a jeho rozmotáváním se mučilo mnoho tvůrců. Proto sovětská literatura nebyla na XX. sjezd nepřipravena. Tvorba Ovečkinů, Nikolajevových, Těndrjaků a ostatních vznikala už před XX. sjezdem a jeho ducha v literatuře předjímal. Také v naší literatuře zrály v skrytu i zjevně nové časy. Nespokojenost se schematismem a šedivostí literatury byla jedním z jejích zvěstovatelů. Díla, jako jsou Otčenáškův Občan Brych (nikoli náhodou vycházející už v pátém vydání), Jarišovo drama Intelligen-ti nebo Zárijové noci Pavla Kohouta, mohla vzniknout jen v čase takového vnitřního zrání.

Řekl jsem, že je tu jednotná vůle připustit všechny tvůrčí postupy, které by mohly vést k rozvoji socialistické literatury. Je to jedna z nejdůležitějších věcí našich literárních dnů. Znamená, že se v oblasti literatury odehrává totéž co v ostatním životě. Věci literární mají spravovat a rozhodovat o nich mají ti, kdož jsou jim nejbliž, sami spisovatelé. Řídit literaturu má především diskuse, třídit hodnoty má především kritika a sebekritika. A nic jiného. Tvorba literatury je něco jiného než kulturní politika, která přirozeně musí být řízena jinak. Byly sjednány podmínky k osvobození od normativního pojmání poznatků marxistické estetiky.

Teoretikové budou volně zkoumat např. Ždanovovy teze a provádět jejich vědeckou kritiku. Spisovatelé jsou osvobozeni od neustálé konfrontace svého tvůrčího procesu s poučkami, které měly ráz receptů, jestliže se dostaly do rukou vulgarizátorů a polotalentů. Poučka např. o perspektivě uměleckého díla byla ještě včera zákonem, ale dnes je už jen jedním z mnoha názorů a může být brána v pochybnost. Různost názorová už dnes vypadá jako samozřejmá. Ale dovolte příklad z vlastní domácnosti tohoto listu. Právě před dvěma roky kritizoval Jan Trefulka verše Pavla Kohouta. Nešlo o nic jiného než o kritiku jednoho básnického díla. Mnozí chápali tuto kritiku jako útok ne na nedostatky díla, ale jako útok na socialistický realismus, jako porušení kázně, narušování názorové jednoty, prohlásili to za projev liberalismu. Dílo jednoho básníka ztotožnili se základní metodou socialistické literatury. Názor Trefulkův nebyl vyvrácen v diskusi. Věc skončila zásahem zvnějšku, odchodem jednoho redaktora a částečným ústupem redakce od původního názoru. To bylo charakteristické pro tehdejší naši literární situaci. Dnes už by to nebylo možné. Dnes už se uplatňuje známá věc, že nesprávný názor nevyvrátíš jinak než důkazem. Probojovali jsme se od ždanovovského názoru na literaturu, který nadnášel její funkci ideologickou a agitační. Ždanov viděl v literatuře především zbraň. Ale literatura je nejen zbraň, je to také umění. A zbraň je tím účinnější, čím je dokonalejší. Probojováváme se k názoru leninskému, z něhož byla uplatňována dříve namnoze jen část. Lenin sice napsal ve své stati Stranická literatura a stranická organizace, že „literární a vydavatelská činnost se musí stát *částí* všeproletářské věci...“. To platilo. Ale v téže stati ještě doplnil tento názor důležitým dovětkem : „Je nesporné, že právě literární činnost ze všeho nejméně snese mechanické srovnávání, nivelizaci, vládu většiny nad menšinou. Je nesporné, že v této oblasti je nezbytně nutné zabezpečit větší prostor pro myšlenku a fantazii, formu a obsah.“ A dále: „Jsme vzdáleni myšlenky kázat nějaký standardní systém, nebo řešení úkolu předpisy.“ Toho jako by nebylo. Nechci se tu ohánět citáty vytrženými ze souvislosti, dělá se to až příliš často. Chtěl jsem jen odůvodnit Leninovými slovy, že to, co se děje, je správná věc.

Nemohu v této souvislosti neukázat na určitý rozdíl mezi Ždanovovým a Leninovým názorem na literaturu. Cituji z úvodu, který napsal B. Mathesius k českému vydání Ždanovovy Zprávy o časopisech Leningrad a Zvězda. Mám za to, že velmi jasně ten citát vyslovuje podstatu Ždanovova názoru. Mathesius si v onom úvodě klade otázku »jak byli školeni a kaleni od mládí tito vítězové strašlivé války« a odpovídá: „Vítězstvím v druhé světové válce není náš (tj. sovětský) úkol skončen, poněvadž není skončen a rozehrává se po celém světě nový velký boj ideologií. Ten boj

bude vyžadovat velké bojovníky a jejich školou má být i naše (tj. sovětská) literatura. Proto zamítáme a zavrhuje všecko, co by nás v ní mohlo oslabovat, změkčovat, rozdrobovat. A to jsou pocity zoufalství, stesku, osamělosti, eklektičnosti, nedostatek sebevědomí, skepse, nevěra.“ To, co říká tento názor, je v podstatě správné. Ale zužuje nebezpečně výchovnou stránku literatury. Lze chápat, že v patosu boje, že ve vřavě front někdo podlehne domnění, že voják jen bojuje, že jen zachází se zbraněmi, že se jen sytí bojovými hesly. Ale ve skutečnosti tomu tak není. Voják musí žít také jako člověk. Čím je život bohatší a krásnější, tím více je milován, tím houževnatěji bráněn. Také život potřebuje prostor pro „myšlenku a fantazii“. A k tomu pomáhá právě umění. Umění, které jenom nebojuje, ale také sní, zamýšlí se, miluje, raduje se.

Je nutno zdůraznit ještě jednu věc, která mnohým nespisovatelům není zcela jasná. Dnes už si spisovatelé nekladou otázku, zda socialismus či něco jiného, zda socialistickou literaturu či jinou, zda pokrokovou literaturu či jinou. Dnes už se ptají, *jakou* socialistickou literaturu, *jakou* pokrokovou literaturu. Poslední zasedání Ústředního výboru Svazu čs. spisovatelů v Budmericích a jednomyslně schválené usnesení dělá za všemi pochybami různých podezřívavých lidí jasnou tečku. V usnesení, kde se hodnotí sjezd, se říká: Sjezd vyzdvihl mravní odpovědnost spisovatele a jeho pravé poslání: ztotožnit se s úsilím a bojem svého lidu za svaté cíle socialismu, za uskutečnění odkazu Října a Lenina.

Jaká literatura vzejde z dnešního kvasu, to rozhodnou až vytvořená umělecká díla. Po období hledání a tápání přijde nalezení. A vše, co čas nalezení přiblíží, musí být vítáno. Jisté je, že socialistická literatura se nestane lepší než ostatní sama sebou, ale jen v soutěži s nimi. Vítězství mohou přinést jen lepší zbraně. V boji i v literatuře. Znamená to, že spisovatel musí poznat soupeře, i když je z protějšího břehu, ze Západu. V tom má spisovatel poněkud jinou pozici než čtenář. Je profesionál a má právo brát, kde nalézá. Jakákoli izolace je škodlivá. A to platí i pro minulost. Spisovatel může brát z kterýchkoli děl minulosti své poučení, i z té nejzavrženější literatury reakcionářské, jestliže je v ní nějaké poučení. Nové probádání kulturního dědictví, jeho vědecké objevení a pochopení je jedna věc. A příbuznost tvůrců, kteří si podávají ruce přes hranice času a prostoru, je věc druhá. Tvůrčí duch se může naučit mnohému i u protichůdců. Nejkrásnějším příkladem (z oboru vědy) je Marx, poučený idealistou Hegelem. Celý vtip je: umět přetvořit přejaté po svém. V tom je omezení. Realista se může učit u romantika, ba i u dekadenta, jestliže to dovede. Nebojme se, že se talent nakazí, není dítě. Jed správně užitý je lékem. Ovšem nelze vyloučit, že se nevědomý otráví. Nevnucujme

umělcům vzory, jejich individuální sklony musejí být respektovány. Vždyť záleží nejen na jejich talentu, ale i na okamžité jejich vnitřní situaci. Do volte, abych v této souvislosti použil svědectví velkého tvůrce, hlubokého, statečného a opravdového ducha, kterého touha po pravdě přivedla ke komunismu, Romaina Rollanda. V úvodu ke svým esejům Věčný Shakespeare, v němž vyznává, čím mu tento renesanční génius byl, napsal věty: „Objevili se Rusové. Nespočetné hordy Tolstého a Dostojevského se rozlily jako skytské vodopády po Evropě, zalily Západ, naše myšlení a naše bohy. Shakespeare na čas ustoupil do pozadí.“ To bylo, když Rolland studoval École Normale. O několik let později byl v Římě : „Shakespeare byl jediný severský básník, kterého jsem mohl číst v oněch dvou letech, která jsem strávil na latinské půdě. Rusové, kteří mi v Paříži byli drazí, se mi tu protivili. Někdy jsem se pokusil otevřít některou z jejich knih. Musil jsem ji zavřít. Byli pro mne nedýchatelní.“ Je to jasné? Je!

Skutečný umělec se poučovat může, objevovat musí. Schopnost objevného vidění a originálního sdělení odděluje talenty od polotalentů a netalentů. Mnohý ze spisovatelů projde dnešní situací beze změny. Mnohý vyrostle, jeho uvolněná fantazie, jeho invence, jeho odvaha ho ponese jako mohutný proud. Mnohý ale utone, jakmile nebude mít záchranný pás pouček – receptů, které mu umožnily jakžtakž proměnit sebraný materiál v něco, co se podobalo románovému příběhu. Sbíráni materiálu se musí proměnit v poznání, vyprávění ve vytváření, rýmování tezí a hesel v básnění. Někteří spisovatelé příliš rychle tvoří programy. Stanislavskij řekl kdysi, že ten, kdo nemá odvahu tvořit, mnoho mluví o tom, jak se má tvořit. Mnozí spisovatelé dnes procházejí významnou proměnou, ovlivnění proměnami, které se dějí kolem nich. Mnozí jen uvolní to, co v nich bylo, jiní si musí vybudovat novou koncepci tvorby. Dopřejme jim času.

Vytvářejí se nové vztahy mezi autorem a jeho dílem, vztahy větší odpovědnosti a hlubšího tvůrčího ponoru. Bude to mít vliv i na vztahy čtenáře k dílu? Nepochybně ano. Vždyť čtenáři, aspoň ti zkušenější, vždycky instinktivně cítili, že v naší tvorbě nebylo vyřčeno poslední slovo, že přijdou a musí přijít básně, romány a povídky mnohem zajímavější, mnohem bohatší životem, mnohem originálnější ve vidění člověka. Vulgarizující proud vnucující poučky nejen spisovatelům, ale i čtenářům nezůstal ovšem bez vlivu ani na vnímání uměleckého díla. Mnozí méně zkušení čtenáři naučili se hledat v uměleckém díle právě to, co nebylo jeho nejsilnější stránkou. Určité zjednodušení. Nedávno otiskli jsme povídku Jana Trefulky Noční rozhovor. Vzbudila u čtenářů pozornost. Mnozí napsali dopis, zvláště když nesouhlasili s morálkou tohoto příběhu. Ale nejpozoruhodnější na té korespondenci bylo, že právě mladí čtenáři, to jest takoví, kteří ještě neměli

čas se seznámit s nejlepšími díly minulosti i naší epochy, vyčítali autorovi rozpor v postavách mezi pracovní schopností a rozumovou vyspělostí na jedné straně a nedostatky v morálce na straně druhé. Tito čtenáři si prostě zjednodušili problém složitosti lidské osobnosti podle pseudoestetických pouček. Takový přístup k literárnímu dílu není dnes ojedinělý. Někteří čtenáři, setkáváme se s tím v jejich dopisech, dostali se do pozice pochybných estetiků, kteří předpisují spisovateli, co může a nemůže, místo aby se zeptali života, zda spisovatel má či nemá pravdu, zda skutečně vidí nebo si jen vymýšlí.

Mnoho se namluvilo už o tom, jaké funkce má literární dílo a spisovatel v socialistické společnosti. Vcházíme do časů, kdy bude uznáno, že základní a jedinou funkcí, obsahující všechny ostatní, je: vytvářet umění velké a dnešní. Bude-li velké a dnešní, nemůže nebyť socialistické.

(1956)

K SOUČASNÝM DISKUSÍM O SOCIALISTICKÉM REALISMU A JEŠTĚ JINÝCH VĚCECH

Václav Zykmond

V březnovém čísle časopisu *Literaturen front* vyšel článek akademika Todora Pavlova nazvaný *Ještě jednou o socialistickém realismu a ještě jiných věcech*. Tato čtyřdílná stať, s jejímž obsahem byl náš čtenář stručně seznámen v *Literárních novinách*, je v podstatě opakováním Pavlova pražského projevu z 8. 2. t. r. V uvedené stati několikrát vyzývá Todor Pavlov československé spisovatele a teoretiky k diskusi, útočí na známý referát polského teoretika prof. Jana Kotta (*Mytologie a pravda*), především však navazuje na diskusi, která probíhala před časem v *Literárních novinách* po úvodním obsáhlém příspěvku V. Dostála (*Na obranu socialistického realismu*). Pavlova studie se potom sama stala předmětem věcné